

УДК 821.111-31«19»Дж.Орвелл7.03=161.2

**«ANIMAL FARM» ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА
В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРЕКЛАДНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Ольга Лучук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, Львів, Україна, 79000,
e-mail: oluchuk@gmail.com*

Висвітлено історію публікації одного з найвідоміших творів англійського письменника Джорджа Орвелла – «Animal Farm», а також п'яти українських перекладів цієї алегоричної казки. Кожен український переклад має свої особливості, зокрема: синхронний переклад Ігора Шевченка під назвою «Колгосп тварин» – взагалі перший переклад «Animal Farm» іноземною мовою, до якого Орвелл написав спеціальну передмову; переклад Ірини Дибко під назвою «Хутір тварин» – експериментальний переклад, у якому змінено місце дії та імена героїв; переклад О. Дроздовського під назвою «Скотоферма» – своєрідна літературна «містифікація», оскільки найбільшою загадкою є власне персону перекладача тощо. До розгляду залучено також архівні матеріали, зокрема: листування автора статті з перекладачами Орвелла – Ігорем Шевченком та Юрієм Шевчуком.

Ключові слова: Джордж Орвелл, «Скотоферма», переклади українською мовою, Ігор Шевченко, Ірина Дибко, Юрій Шевчук, О. Дроздовський, перекладознавство, літературознавство.

«Animal Farm» Джорджа Орвелла. Казка-алегорія Джорджа Орвелла «Скотоферма» вийшла друком в Англії в серпні 1945 року під назвою «Animal Farm: A Fairy Story by George Orwell». Роком пізніше твір було опубліковано в США, проте підзаголовку «A Fairy Story» у цьому виданні не було. Парадоксально, але вихід цього твору був пов'язаний для Орвелла з багатьма труднощами. Чимало видавництв (британських і американських), до яких автор звертався з пропозицією опублікувати твір, відмовило йому. До таких належало і видавництво «Faber and Faber», яке тоді очолював відомий письменник (згодом Нобелівський лауреат) Т. С. Еліот. І хоча видавець високо оцінив літературні якості твору, проте свою відмову мотивував тим, що твір Орвелла є «троцькістським» і видавництво не поділяє його поглядів. Інше видавництво, яке спочатку прийняло твір до друку, а потім, порадившись із Міністерством інформації, відмовило Орвеллу, мотивувало свою відмову тим, що Орвелл пише виключно про СРСР і двох його диктаторів: якби він писав взагалі про тоталітарні, диктаторські режими, тоді б твір надрукували; окрім того, вибір свиней на роль правлячої касті теж, на думку видавців, не є вдалим, бо може образити багатьох людей, особливо таких чутливих, як росіяни. Про такі труднощі з публікацією казки Орвелл розповів у своїй статті «Свобода друку» [20, с. 1037].

Очевидно, навіть у Британії та США на той час існувала пересторога, що твір, який написав Орвелл, може зіпсувати стосунки між Британією чи США і СРСР, союзниками у Другій світовій війні. Врешті, одне видавництво у Великій Британії, а саме «Secker and Warburg», таки зважилося видати цей твір 1945 року (автор завершив його написання ще у лютому 1944). Також одне американське видавництво, а саме «Harcourt, Brace and Company», мало відвагу, за словами Орвелла, прийняти твір до друку. Після публікації «Скотоферми» в США, відомий американський критик Крістофер Морлі назвав книгу Орвелла однією з найвизначніших політичних сатир, а інший критик Едмунд Вільсон порівняв Орвелла з Вольтером і Свіфтом.

Зіштовхнувшись із видавничими труднощами і «самоцензурою видавців» (визначення Орвелла) та зрозумівши, що зовсім нелегко надрукувати антирадянський твір у тодішній Британії, Орвелл написав статтю «Свобода друку», яку планував як передмову до першого видання твору 1945 року, проте в останню хвилину з невідомих причин вона туди не потрапила. Через понад чверть століття рукопис цієї передмови знайшов дослідник Айен Ангус; статтю вперше було опубліковано у лондонському часописі «The Times Literary Supplement» 15 вересня 1972 року [20], разом із супровідною статтею першого біографа Орвелла – проф. Бернарда Кріка під назвою «Як була написана стаття Орвелла» [15]. На думку професора Кріка, наскрізна тема статті Орвелла у тому, що «боягузтво така ж велика загроза свободі, як і офіційна цензура» [15, с. 1040].

Що ж так лякало британських та американських видавців у творі Орвелла і чому цей твір (як також і його роман «1984») упродовж багатьох років (аж до кінця 1980-х) був заборонений в СРСР та в країнах Східної Європи? А відповідь доволі проста – політична кон'юнктура. «Animal Farm» Джорджа Орвелла – це казка, яка в алегоричній формі зображує радянський тоталітарний режим; це літературний твір, у якому автор розвінчує «советський міф» про соціалізм в СРСР.

Про ці свої наміри, як і про основну мету твору, сам Орвелл абсолютно чітко і відверто пише в іншій своїй передмові – до першого українського перекладу «Колгоспу тварин» («Передмова автора до українського видання»)¹. Зокрема, у цій передмові Орвелл, серед іншого, зазначає, що для нього надзвичайно важливо, щоб люди на Заході «побачили советський режим таким, яким він є», вважаючи, що Радянський Союз не має нічого спільного з соціалізмом, тобто з суспільством, побудованим на принципах соціальної справедливості та рівності: тому Орвеллові прийшло на думку виступити «проти советського міту, вживаючи казкової форми, доступної майже кожному читачеві, і що легко можна б перекласти на чужі мови» [7, с. 11].

¹ Тут і далі висловлювання Джорджа Орвелла автор статті цитує в перекладі Ігоря Шевченка [7, с. 7–12], оскільки оригінал передмови Орвелла не зберігся. При цитуванні, з огляду на мовні особливості перекладу Ігоря Шевченка, текст цієї передмови дещо відредаговано.

Для розвінчання «совєтського міфу» Орвелл обрав доволі оригінальний жанр алегоричного зображення казкових героїв – домашніх тварин на фермі. І зробив він це також навмисно. Сам Орвелл про цю свою ідею писав так: «Такі міркування, трохи неясні, приходили мені вже від деякого часу в голову, коли одного дня (жив я тоді якраз у малому селі) я побачив як малий, може, десятилітній, хлопець гнав по вузькій доріжці величезну їздажу коняку та лупцював її, як тільки вона хотіла звертати у бік. Мені тоді майнула думка, що коли б тільки оці тварини усвідомили собі свою міць, ми не були б в силі над ними панувати, та що людина визискує тварин майже так само, як багаті визискують пролетаріат» [7, с. 11].

Так Орвелл «взявся перекладати теорію Маркса на мову тваринячих понять»: «З тваринячого погляду, – писав Орвелл, – класова боротьба між людьми – чиста омана: коли треба визискувати тварин – усі люди в союзі між собою. Правда боротьба йде між тваринами й людьми. Здобувши таку вихідну точку, не важко було побудувати казку. Я не записував її аж до 1943 року, бо інша праця завжди забирала в мене час. Вкінці я включив у неї деякі події, наприклад, конференцію в Тегерані, що тим часом відбулася. Проте головні нариси оповідання були чітко накреслені в моїй уяві ще за шість років до їх літературного опрацювання» [7, с. 11].

Орвелл також звертає увагу на два важливі пункти в романі: по-перше, що окремі епізоди з історії «революції» спрощені й поперемишувані хронологічно (це було необхідно для симетричної побудови оповідання); по-друге, багато читачів закрили книжку під враженням, що вона закінчується примиренням між свинями та людськими істотами [7, с. 11–12]. Та не такий був намір Орвелла – навпаки, він навмисне закінчив оповідання «гучною бучею», адже писав він безпосередньо після Тегеранської конференції 1943 року, яка, як усі гадали, встановила кращі відносини між СРСР та Заходом. Орвелл не вірив, що ті дружні відносини довго потривають. І, як виявилось, не дуже помилився.

Очевидно, можна погодитися з думкою тих дослідників творчості Орвелла, які схильні розглядати його «Скотоферму» не просто як гротеск, утопію чи казку, а як філософську притчу або гострополітичний памфлет, адже саме такий твір «характерний для літератури ХХ сторіччя і призначений для читача ХХ сторіччя, у чийй свідомості відбувається «розкодування» гротеску, його соціально-філософського змісту, і на чие естетичне сприйняття розрахована вся гама мовних засобів, застосованих заради сатиричного ефекту» [3, с. 99]. Навіть більше, це не так «сердита сатира», як «песимістичне пророцтво», адже «це історія суспільства, що зрадило соціалізм і відмовилось від його ідеалів» [5, с. 113].

Ось таким був первісно задум Орвелла. А тепер погляньмо, як приходив цей твір до українського читача.

Українські переклади казки «Animal Farm». Дуже часто в літературі трапляються речі несподівані. Навряд чи хтось міг би передбачити, що першими казку Джорджа Орвелла «Animal Farm» перекладуть українці і що першим

перекладачем, який 1947 року (майже одразу після появи оригіналу) перекладає твір Орвелла, буде згодом відомий професор-візантиніст Гарвардського університету Ігор Шевченко, який опублікував свій переклад під псевдонімом Іван Чернятинський [7]. Тоді, щоправда, він не був ще професором і, очевидно, не був ще відомим. Орвелл також тоді не зажив ще світової слави. Та й оригінал не був тоді таким знаним. Однак це аж ніяк не міняє справи. Перший переклад цього знаменитого твору під назвою «Колгосп тварин» з'явився таки українською, і з'явився завдяки Ігореві Шевченку та його особистим контактам з Джорджем Орвеллом.

Ігор Шевченко не був єдиним, хто переклав твір Джорджа Орвелла «Animal Farm» українською мовою. У 1980-х - на початку 1990-х років з'явилося ще кілька перекладів. Один із них – явно експериментальний, а саме: «вільний переклад» Ірини Дибко під назвою «Хутір тварин», що вийшов друком 1984 року [11] і був присвячений, як зазначалося на титульній сторінці, жертвам голодомору в Україні. Два переклади українською мовою з'явилися 1991 року: один із них під назвою «Ферма “Рай для тварин”» (у перекладі Юрія Шевчука) вийшов друком у журналі «Всесвіт» [10], інший - це книжкове видання, в якому твір Орвелла під назвою «Скотоферма» надруковано поруч із романом Артура Кестлера «Ніч ополудні» [8]. Перекладачем Орвелла у цьому виданні зазначено О. Дроздовського. Наступного року в журналі «Вітчизна» з'явився ще один переклад твору Орвелла під назвою «Скотохутір» [9]. Ім'я перекладача не було зазначено; передмову до публікації цього перекладу написала Наталія Околітенко [9, с. 38–39].

Кожен із згаданих перекладів має свою історію та особливості, кожен містить по-своєму цікаві моменти, пов'язані або з особистісними факторами (як у випадку з Ігорем Шевченком), або з текстовими особливостями (як у випадку з перекладом Ірини Дибко), або з перекладацькою містифікацією (як у випадку з О. Дроздовським).

Шевченко й Орвелл: знайомство та співпраця. У далеких 1940-х Ігор Шевченко, як і багато інших українців, з відомих тепер усім причин опинився в таборах Ді-Пі у Німеччині. Життя в таборах не було легким, проте багато хто не полишав і там жити інтелектуальним життям. Зрештою, серед «переміщених осіб» були люди творчі - письменники, актори, вчені, тобто інтелектуали.

Переклад казки «Animal Farm» під назвою «Колгосп тварин» видало видавництво «Прометей», яке тоді знаходилося в Німеччині. У вступному слові «Від видавництва» [7, с. 5–6] зазначали, що цим перекладом видавництво має намір започаткувати «цілу серію перекладів на українську мову творів сучасних західно-європейських письменників та публіцистів», і в такий спосіб «причинитися до нав'язання тісних зв'язків поступового українського світу зі сучасними прогресивними суспільно-політичними та культурними західно-європейськими процесами та явищами» [7, с. 5]. Видавці також вважали Орвелла надзвичайно цікавою постаттю, оскільки він належав «до тієї групи інтелектуалістів, які визнають потребу боротьби за радикальну перебудову

світу на справедливих засадах» [7, с. 5]. У виданні двічі зазначили жанр твору: перший раз на обкладинці під назвою читаємо «казка», а вдруге про жанр згадано у вступному слові від видавництва: «це твір соціально-політичної сатири» [7, с. 6].

Ігор Шевченко не тільки висловив свої міркування щодо творчої спадщини Орвелла загалом [13], а й розповів історію свого перекладу казки «Animal Farm» [2]. Він, серед іншого, згадував, що його з Орвеллом, у прямому й переносному значенні, познайомили поляки. Після війни Ігоря Шевченка розшукав його приятель дитинства Анджей де Вінценз, син відомого польського письменника і дипломата Станіслава де Вінченза. Анджей тоді працював у польському щоденнику «Dziennik Żołnierza» і «перетягнув» туди на працю Ігоря Шевченка. Саме Анджей, а ще інший приятель Константи Єленський, які певний час перебували в Англії, познайомили Шевченка з англійською літературою і, зокрема, з творами Орвелла [2, с. 91–92]. А з листування Орвелла ще й стало відомо, що листовно Шевченка представила Орвеллу мати його приятеля Констати Єленського, Тереза Єленська, яка особисто знала Орвелла й сама тоді збиралася перекладати його казку польською мовою². Згодом, 11 квітня 1946 року, сам Ігор Шевченко написав Орвеллові, щоб отримати дозвіл на переклад, і так зав'язалося листування поміж автором і перекладачем.

З огляду на воєнні лихоліття, листування між Шевченком і Орвеллом збереглося не повністю; збережені листи й матеріали вміщено у «Повному виданні творів» Джорджа Орвелла [18, с. 235–239; 19, с. 72–89, 206–207, 224–225]. Листування поміж Шевченком і Орвеллом назагал тривало упродовж 1946–1947 років, проте, як згадує Шевченко, він отримав ще одного листа від Орвелла наприкінці 1949-го або на початку 1950-го: це був дуже «зворушливий» лист, у якому Орвелл розповідає про свою хворобу (туберкульоз) і дуже сподівається видужати, бо тоді якраз винайшли нові ліки від цієї недуги [2, с. 96–97].

На прохання Ігоря Шевченка Орвелл спеціально написав передмову до українського видання «Колгоспу тварин» [7, с. 7–12]. Отже, перший український переклад містить унікальний документ, який зараз цитують і перекладають усіма мовами світу. Оригінал передмови не зберігся ані в архіві Орвелла, ані в архіві Ігоря Шевченка. Відомо, що перекладач дещо скоротив передмову (з дозволу автора)³ і переклав її українською. Згодом, коли готували повне видання творів, есеїв та листів Орвелла, упорядники звернулися за оригіналом передмови до Ігоря Шевченка. У листі до видавців від 13 серпня 1992 року Ігор Шевченко повідомив, що оригінал цього унікального документа, на превеликий жаль, не зберігся; він пояснює це тим, що були повоєнні лихоліття, часті переїзди, йому було лише 25 і тоді він ще не мав уявлення, яку долю готувало майбутнє для Орвелла [19, с. 85]. Коментуючи свій лист до Орвелла від 25 березня 1947,

² Див.: Лист Ігоря Шевченка до Орвелла від 11 квітня 1946 [18, с. 237, прим. 3]. Польський переклад Терези Єленської вийшов друком у Лондоні 1947 року під назвою «Zwierzęcy folwark».

³ Див.: Лист Орвелла до Ігоря Шевченка від 21 березня 1947 [19, с. 85].

Шевченко називає втрату оригіналу передмови Орвелла «непрощеним гріхом проти літератури» [19, с. 85].

Не знайшовши оригіналу цієї передмови, упорядники зробили доволі несподіваний хід – відтворили англійський текст з українського перекладу. Переклад здійснили Емрай Етлінгер та Айен Віллісон: «Preface to the Ukrainian Edition of *Animal Farm*» (translated from the Ukrainian text by Amrai Ettlenger and Ian Willison) [19, с. 86–89]. Отже, дослідникам Орвелла варто пам'ятати про цей нюанс і про те, що мають справу не з автентичним текстом Орвелла. Часом це призводить до деяких «курйозів». Можна, наприклад, на деяких сайтах знайти англійські версії передмови Орвелла до українського видання, в яких публікатори приписують Орвеллу те, що насправді належить перу перекладача (тобто Ігоря Шевченка). Зокрема, з українського перекладу передмови видно, що примітку про англійські «public schools» додав перекладач, щоб пояснити українським читачам цю англійську реалію. Це, зрештою, зазначено у самій примітці: «пр. перекл.» [7, с. 7]. Як не дивно, ця примітка перемандрувала у більшість публікацій англійської версії передмови, як «примітка Орвелла» («Orwell's Note» або «Orwell's footnote»), оскільки саме так помилково позначена у «Повному виданні творів» Орвелла [19, с. 86].

У цьому українському контексті є ще один епізод, який привертає увагу. Того ж таки 1947 року Орвелл пише листа своєму приятелю, англійському письменникові Артурові Кестлеру, в якому представляє Ігоря Шевченка як перекладача і просить Кестлера дати дозвіл українцям на переклад його творів [17, с. 379–380; 19, с. 206–207]. У цьому ж листі (від 27 вересня 1947 р.) Орвелл оповідає, що сталося з українським перекладом «Колгоспу тварин» після його публікації: «Я недавно чув від них [українців – *О. Л.*], що американська влада в Мюнхені конфіскувала 1 500 примірників перекладу і передала їх радянським репатріаційним службам, але ще перед тим приблизно 2 000 копій, здається, були розповсюдженні серед Ді-Пі» [17, с. 379; 19, с. 206–207]. Також із цього листа можна опосередковано довідатися, чому Орвелл так активно підтримував українців у їхніх перекладацьких проектах: «Я переконаний, що ми повинні допомогти цим людям наскільки можемо; ще з 1945 року я повторюю, що Ді-Пі – це богом послана можливість зруйнувати стіну між Росією і Заходом. Якщо наш уряд цього не бачить, то нам слід приватно робити все, що ми можемо» [17, с. 380; 19, с. 207].

Говорячи про текст перекладу Ігоря Шевченка, варто зазначити, що, хоча переклад зроблено в повоєнні часи, без доступу до ґрунтовних словників, довідкової літератури та інших перекладів цього твору, він цілком адекватний і його легко читати. Очевидно, є деякі неузгодження перекладу імен, деякі неточності при перекладі, а також українська мова потребувала б осучаснення. Але ці недоліки легко можна виправити. Це частково зробив і далі планував робити сам перекладач. З однієї примітки до «Повного видання творів» Орвелла довідуємося, що виправлений переклад «Колгоспу тварин» Ігоря Шевченка знаходиться в Houghton Library в Гарвардському університеті: «Він [Шевченко – *О. Л.*] також повідомив, що віддав поправлену копію свого перекладу «Колгоспу

тварин» до бібліотеки Х'ютон в Гарвардському університеті» [19, с. 85]. Окрім того, з мого листування з Ігорем Шевченком мені відомо, що, вийшовши на пенсію, проф. Шевченко збирався перевидати свій переклад і навіть відредагував для цього частину перекладу: «Нещодавно я відредагував половину перекладу, виправляючи помилки, які трапилися при перекладі, а також свою українську мову кінця 40-х минулого століття; і так між нами, чи Ви думаєте, що цю поправлену версію варто перевидати? Об'єктивна для цього причина – це те, що з ерою Путіна «Колгосп тварин» знову стає актуальним» [12].

На жаль, Ігор Шевченко не встиг перевидати цей переклад за життя. Очевидно, це вартує зробити тепер, оскільки це був перший український переклад, унікальний авторизований переклад, який зроблено з дозволу і за участі самого автора. І тут не останню роль повинен би відіграти Український науковий інститут Гарвардського університету, який має для цього всі можливості, та й, зрештою, мав би зробити це на знак пошани до одного зі своїх директорів, яким був Ігор Шевченко.

Перекладацька інтерпретація Ірини Дибко. Ця версія (або, як її названо, «вільний переклад») вийшла друком на Північноамериканському континенті у видавництві «Смолоскип» 1984 року [11]. Як можемо довідатися з передмови до цього перекладу, що належить перу Романа Кухара [6], перекладачка робить спробу дещо поправити («усучаснити») твір Орвелла «Animal Farm», оскільки «у своїй літературно прибраній алегоричній шаті твір Орвелла вже так міцно не промовляє до сучасного читача, як своєю несподіванкою колись», тому, на думку автора передмови, «його [Орвелла – *О. Л.*] ефемеридну термінологію («Звірі Англії», «звірі Валлії», «тваринні права» тощо) слід утотожнити й усучаснити» [6, с. 7]. «Найвища пора, – вважає Роман Кухар, – назвати речі по-справжньому» [6, с. 8], тобто розповісти українським читачам історичну правду про те, що Орвелл зображує у своєму творі «злочинну природу московського більшовизму» [6, с. 6]. З огляду на цю настанову, перекладачка, в першу чергу, змінює імена усіх героїв твору на російський лад: так у неї з'являється, наприклад, господар ферми Романов, замість містера Джонса; кнур Наполеон у перекладі Ірини Дибко став Вісарйоновим, а його псів-охоронців названо Белов, Джесов і Пінков (замість: Блубелл, Джессі і Пінчер); кнур Сновбол (або Сніжок) став Давидовичем; працелюбний кінь Боксер став Добриловим, а мовчазний віслук Бенжамін перетворився на Молчазнікова, коза Мюріел у цьому перекладі стає Муркою, а кобила Моллі – Мілочкою. У такому ж дусі названо й решту героїв казки, а дію твору перенесено з Англії у Волгоград.

Природньо постає питання: чи доречні такі заміни при перекладі і чи можемо тоді називати таку інтерпретацію перекладом, навіть «вільним»? Ці питання, звичайно, дискусійні й потребують детального аналізу того, наскільки намагання розтлумачити й усучаснити твір Орвелла вплинули на сам текст і зміст твору. Проте важливо відповісти ще на одне питання: а хіба Орвелл не написав свій твір достатньо прозора, щоб зрозуміти, про що мова, хіба лише вживання прізвищ Сталіна, Троцького та інших підказує читачам, що твір

насправді про сталінські часи? Окрім того, Орвелл ніколи й не приховував свого справжнього наміру – написати твір у формі казки та алегорії про радянський режим, про т. зв. соціалізм в СРСР.

Принагідно у цьому контексті варто згадати одну думку зі статті Бернарда Кріка про те, як написано статтю Орвелла про самоцензуру у Великій Британії. Серед іншого, проф. Крік вважає, що добре сталося, що стаття Орвелла «The Freedom of the Press» не була надрукована як передмова до роману «Animal Farm», бо інакше, на його думку, притча якраз би втратила своє ширше звучання і сприймалася б виключно як твір про Сталіна, а універсальний характер висловлених у романі думок про згубний вплив влади міг би втратитись [15, с. 1040]. Саме це, на мою думку, і робить перекладачка.

Треба зазначити, що Орвеллу вдалося майстерно написати цю алегоричну казку. Важливо також пам'ятати, що Орвелл писав літературний, а не публіцистичний твір. Зрештою, час віддав належне Орвеллові як визначному письменникові, найперше за два його найвідоміші твори – «Animal Farm» і «1984». То чи виправдана спроба – поправляти, осучаснювати і розтлумачувати Орвелла? У зв'язку з цим мені на гадку приходить вислів відомого шекспірознавця Еріка Бентлі, який свого часу писав про те, що деякі інтерпретатори й дослідники Шекспіра у різний час і в різних країнах намагалися, кожен по-своєму, замкнути круг, навмисне залишений Шекспіром незамкненим. «Спроби ці не такі вже нерозумні, – пише дослідник, – нерозумні лише ті літературознавці, які вважають, що великий геометр забув закрити круг абсолютно випадково» [1, с. 66]. Подібну ситуацію спостерігаємо і з перекладом Ірини Дибко. Вона, на думку Романа Кухара, «подає свою, щоправда дещо перелицьовану, проте вірнішу супроти фактичного становища та властивішу духові часу, версію перекладу пам'ятного Орвеллового твору. Притримуючись суворо історичної правди, Ірина Дибко вказує правильне місце дії твору й називає персонажі й речі по їхньому справжньому імені» [6, с. 8]. «Таким чином, – вважає Кухар, – Ірина Дибко стягнула непотрібно засекречену дію й персонажів оригіналу «Хутора тварин», як і його першого українського перекладу, з абстрактних, точно не окреслених полос, до низин підрадянського буття» [6, с. 8–9].

Автор передмови йде ще далі й порівнює цю спробу Ірини Дибко, ні багато ні мало, з «Енеїдою» Вергілія, чи радше з перелицьованням Котляревського, який, за словами Кухара, «перелицьовував римський епос на більш сприйнятливий національній свідомості лад», щоб «удоступнити Вергілієву «Енеїду» кращому сприйманню українського читача й наблизити твір до тогочасної дійсності підмосковської батьківщини» [6, с. 9]. Автор передмови забуває при цьому одну важливу деталь – ніхто, включно з Котляревським, не вважав це перелицьовання перекладом. Одним із недоліків попереднього перекладача Кухар вважає те, що Ігор Шевченко дотримувався текстуальних особливостей Орвелла, а сучасна політична ситуація «підказує інше трактування в підході перекладача» [6, с. 8].

Якщо Орвелл не називав свого героя Сталіном, то чи мали би це робити перекладачі, намагаючись донести до нібито невтаємниченого читача

закодовану в алегорії інформацію? Це спроба перевершити Орвелла чи недовіра до проникливості читача? Проте кожен має право на експерименти.

«Ферма “Рай для тварин”» у перекладі Юрія Шевчука. Переклад Юрія Шевчука, молодого тоді ще дослідника й перекладача, з’явився друком на початку 1991 року в журналі «Всесвіт» [10]. Перше, що привертає увагу читача – це доволі незвичний переклад назви твору. Як і чому англійська назва твору Орвелла «Animal Farm» перетворилася в українському перекладі Юрія Шевчука на «Ферму “Рай для тварин”»? Про це я вирішила запитати в самого перекладача. «Я не знаю, – зазначає Юрій Шевчук, – хто автор цієї досить дешевої назви «Ферма “Рай для тварин”». Для мене, як людини, що мала диплом з теорії і практики перекладу, і вважала себе побожним практиком цього ремесла, така фривольність із оригіналом була святотацтвом. Водночас я так тішився, що переклад вийшов друком, що вже не дбав про все інше. Це був мій перекладацький дебют. І я дуже радів, що йшлося про вибуховий текст, а не про щось більш нейтральне» [14].

Юрій Шевчук взявся за переклад Орвеллової «Ферми для тварин» (саме так він переклав назву твору) ще 1987 року. Про інші українські переклади цього твору тоді не знав. А перекладати почав, рятуючись від тодішньої «трагікомічної атмосфери», яка панувала в СРСР: «Я знав її [казку Орвелла – *О. Л.*] трохи не напам’ять, бо мав примірник, який мені привезли з Лондона близькі друзі. Я відчував потребу робити щось, щоб не датися цій трясовині, не стати таким, як вони. От я і став перекладати цю казку. Майже як напівусвідомлений курс самотерапії, акт опору комуні, глибоко ненависній мені тоді у своєму особливо дикому російському варіанті» [14]. Перекладач згадує також про роль Соломії Павличко у появі цього перекладу. Соломія, з якою Юрій Шевчук підтримував дружні стосунки ще з аспірантських років у Києві, була першою читачкою перекладу і поставилася до нього прихильно. Більше того, вона показала цей переклад своєму батькові, відомому письменникові Дмитрові Павличку, якому переклад також сподобався. Щоправда, надії на друк цього твору в Україні наприкінці 1980-х були мізерні – «з огляду на його політичну спрямованість». На думку Дмитра Павличка, як згадує Шевчук, «ніякий редактор не захоче ризикувати посадою». Проте перекладач не втрачав надії, сподіваючись, що рано чи пізно твір таки буде опубліковано. І лише коли твір Орвелла у російських перекладах вийшов у різних часописах та видавництвах Латвії, Киргизстану і Росії упродовж 1988–1990 років⁴, ситуація

⁴ Див., зокрема: *Оруэлл Дж. Скотный двор* / Джордж Оруэлл ; перев. Илана Полоцка // Родник. – Рига, 1988. – №№ 3–6; *Оруэлл Дж. Ферма Животных: Повесть-притча* / Джордж Оруэлл ; перев. с англ. Владимира Прибыловского // Литературный Киргизстан. – Фрунзе, 1989. – № 1; *Оруэлл Дж. Скотный двор* / Джордж Оруэлл ; перев. Л. Беспаловой. – Москва, 1989. – (Библиотека журнала «Иностранная литература»); *Оруэлл Дж. Скотский уголок* / Джордж Оруэлл ; перев. Сергея Таска // Фантастика-2: Антиутопии XX века. – Москва : Книжная палата, 1989. – С. 273–326; *Оруэлл Дж. Ферма Животных: Повесть-притча* / Джордж Оруэлл ; перев. с англ. Владимира Прибыловского. – Фрунзе : Ала-Тоо, 1989; *Оруэлл Дж. Ферма Животных:*

змінилася і в Україні. Часопис «Всесвіт» узявся друкувати український переклад казки Орвелла. Переклад супроводжувала публікація довільно підібраних уривків із книги Бернарда Кріка «George Orwell: A Life» [5], а також було передруковано Орвеллову «Передмову до українського читача» із зазначенням, що її переклав з англійської Іван Чернятинський [10, с. 77–81]. Юрій Шевчук здійснив увесь прозовий переклад казки, віршовані частини твору переклав Олександр Гриценко. Це був перший український переклад казки Орвелла, який з'явився у радянській Україні.

«Містифікація» О. Дроздовського. В українській перекладній літературі є ще один переклад твору Орвелла під назвою «Скотоферма», який вийшов 1991 року окремим книжковим виданням (разом з українським перекладом роману Артура Кестлера «Ніч ополудні») [8]. У передмові до цієї книжки згадано про відомого ученого-візантиніста Ігоря Шевченка як першого українського перекладача Орвелла; при цьому зазначено, що «нинішній переклад «Скотоферми» – перший, що друкується в Українській РСР» [4, с. 6]. Як знаємо, першим у цьому контексті був такий переклад Юрія Шевчука; щоправда, часова різниця між цими двома перекладами насправді невелика. У цьому виданні також було передруковано передмову Орвелла до першого українського перекладу Ігоря Шевченка [8, с. 190–194], хоча без назви і без зазначення прізвища перекладача. Як свідчить текстологічний аналіз, це вправно відредагований переклад Ігоря Шевченка.

«Скотоферма», на мою думку, це поки що найкращий український переклад, як з огляду на точність відтворення Орвеллового тексту та образів, так і з огляду на оригінальність і стилістичну яскравість української мови. Перекладачем цього твору зазначено О. Дроздовського, проте жодної інформації про таку особу знайти практично неможливо, як і будь-які інші переклади чи твори цього автора. Це нашттовує на роздуми про те, що О. Дроздовський – це не справжнє прізвище перекладача, а чийсь літературний псевдонім. А якщо так, то природньо постає запитання, хто і чому заховався за цим іменем. Усі мої спроби вияснити це питання в редакторів і упорядників книжки поки що успіхів не принесли. Справа давня, ніхто не пам'ятає, як було. Однак ніхто не може підтвердити і той факт, що такий перекладач насправді існує.

Одне з припущень, яке зробив редактор книжки Микола Рябчук, – це не був чийсь окремий переклад, а радше добре відредагований раніший переклад, можливо, навіть переклад Ігоря Шевченка. Наскільки мені відомо, Ігор Шевченко про це нічого не знав. Можливо, це і була одна з причин, чому редактор заховався за псевдонімом. Проте якщо порівняти переклад Ігоря Шевченка і переклад О. Дроздовського, то важко знайти якісь явні мовні чи стилістичні подібності. Звичайно, текст може бути настільки відредагованим, що його важко впізнати, проте завжди є нюанси, завдяки яким переклад впізнають.

Наприклад, в Орвелла є епізод, коли тварини після перемоги над людьми пишуть на стіні стайні заповіді, яких слід дотримуватися. Після того йде коментар, наскільки правильно тварини написали ці заповіді:

«It was very neatly written, and except that “friend” was written “freind” and one of the “S’s” was the wrong way round, the spelling was correct all the way through» [16, с. 33].

У цьому випадку Ігор Шевченко йде точно за оригіналом:

«Заповіді написані були дуже чітко; літери були усюди поставлені правильно, тільки замість «друг» вийшло «дург», а животик одного з «с» випнувся у неправильний бік» [7, с. 26].

Дещо інший несподіваний варіант перекладу спостерігаємо в О. Дроздовського:

«Написано це було надзвичайно охайно, і, за винятком незначних описок у словах «ДРУГ» та «ОДЯГ», жодних інших помилок не було» [8, с. 208].

Звідки при перекладі взялося слово «ОДЯГ» – незрозуміло. І якщо це була редакторська робота, то така заміна і невиправдана, і малоймовірна. Але якщо це оригінальна перекладацька робота, то це один з можливих варіантів перекладу, дискусійний, але можливий. Більше ніде, в доступних мені українських (і російських) перекладах, такого варіанта перекладу, як в О. Дроздовського, не спостерігаємо. Зазвичай, усі перекладачі, у різний спосіб, але намагаються дотримуватися оригіналу.

Для порівняння наведу інші українські переклади:

«У написаних заповідях правопис був правильний, крім букви «Я» у слові приятель. Ця буква була більшої величини й написана в протилежному напрямі» (переклад Ірини Дибко) [11, с. 27].

Тут перекладачка в одному слові, яке варто записати як «приятель», намагалася відтворити одразу дві речі: помилку в слові «друг» і не в ту сторону написану літеру (в Орвелла – «S», у перекладі «Я»). Ідея з буквою «Я» заслуговує на увагу, оскільки діти, коли вчаться писати, майже завжди цю літеру повертають в інший бік.

«Все було написано дуже ретельно, от тільки замість «друг» написали «друх», а в одному «у» хвостик загнули не в той бік; все ж інше цілком відповідало граматичним правилам» (переклад Юрія Шевчука) [10, с. 84].

«Кожна літера була ретельно виведена, от хіба що замість «друг» вийшло «дург», а одне «с» дивилося в інший бік, але в цілому все справляло бездоганне враження» (невідомий перекладач) [9, с. 45].

Приблизно такі ж варіанти спостерігаємо і в російських перекладах роману Орвелла.

Отже, питання щодо авторства перекладача О. Дроздовського поки що залишається без відповіді. Можливо, глибший лінгвістичний аналіз цього перекладу принесе якісь результати, але це вже тема іншого дослідження.

Українська перекладна література насичена різними цікавими фактами і перекладацькими експериментами. Проте історія українських перекладів казки

Орвелла «Animal Farm», мабуть, одна з найцікавіших. І не тільки тому, що існує багато перекладів, чи переклади якісь особливі (хоча і це також присутнє), а радше тому, що у цьому випадку спостерігаємо, серед іншого, унікальне явище, майже синхронний переклад геніального і, на жаль, до певної міри все ще актуального твору Орвелла, а по-друге, надзвичайно цікаву історію взаємин автора (Орвелла) і перекладача (Ігоря Шевченка). Літературні й перекладацькі містифікації та незвичні інтерпретації також викликають неабиякий інтерес дослідників – літературознавців і перекладознавців. Не менш цікавим був би порівняльний аналіз англійського оригіналу та його українських перекладів. Казка Орвелла, як бачимо, вдячний для цього матеріал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Бентли Э.* Жизнь драмы / Эрик Бентли ; перев. с англ. В. Воронина. – Москва : Искусство, 1978. – 368 с.
2. *Бодрок Я.* Інтерв'ю з Ігорем Шевченком про його переклад твору Орвелла «Колгосп тварин» / Інтерв'ю провела Ярина Т. Бодрок // Сучасність. – 1985. – Ч. 12. – С. 91–99.
3. *Голозубов О.* Від абатства Телем до скотоферми: форми комічного в європейській утопічній прозі XVI–XX століть / Олександр Голозубов // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків : Майдан, 1998. – Т. 6. – С. 89–100.
4. *Грузин В.* Передмова / Валерій Грузин // Кестлер А. Ніч ополудні *Орвелл Дж.* Скотоферма. – Київ : Заповіт ; Інформ ВТ сервіс, 1991. – С. 4–6.
5. *Крік Б.* Уривки з книги «Джордж Орвелл. Життя» / Бернард Крік ; перекл. з англ. Оксана Товстенко // Всесвіт. – 1991. – № 1. – С. 112–113.
6. *Кухар Р.* «Хутір тварин» Джорджа Орвелла в перекладі Ірини Дибко / Роман Кухар // *Орвелл Дж.* Хутір тварин / Джордж Орвелл ; вільний перекл. Ірини Дибко. – Балтімор ; Торонто : Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1984. – С. 5–9.
7. *Орвелл Дж.* Колгосп тварин: Казка / Г. Оруел [= Джордж Орвелл; На титул. стор. ім'я автора подано англ. мовою: George Orwell] ; 3 англ. мови перекл. Іван Чернятинський [= Ігор Шевченко]. – [Мюнхен] : Прометей, [1947]. – 91 с.
8. *Орвелл Дж.* Скотоферма: Казка / Дж. Орвелл ; перекл. з англ. О. Дроздовського // *Кестлер А.* Ніч ополудні *Орвелл Дж.* Скотоферма. – Київ : Заповіт ; Інформ ВТ сервіс, 1991. – С. 189–271.
9. *Орвелл Дж.* Скотохутір: Казка / Джордж Оруелл [= Джордж Орвелл] ; перекл. не зазнач. // Вітчизна. – 1992. – № 9. – С. 38–72.
10. *Орвелл Дж.* Ферма «Рай для тварин»: Небилиця / Джордж Орвелл ; перекл. з англ. Юрій Шевчук // Всесвіт. – 1991. – № 1. – С. 76–112.
11. *Орвелл Дж.* Хутір тварин / Джордж Орвелл ; вільний перекл. Ірини Дибко. – Балтімор ; Торонто : Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1984. – 98 с. – (Бібліотека «Смолоскипа» ; Ч. 49).

12. *Шевченко І.* Лист до Ольги Лучук від 28 лютого 2008 / Ігор Шевченко // Приватний архів Ольги Лучук. – Листування з Ігорем Шевченком (2008).
13. *Шевченко І.* Про актуальність творчої спадщини Орвелла в наші дні / Ігор Шевченко // Сучасність. – 1986. – Ч. 6. – С. 78–88.
14. *Шевчук Ю.* Лист до Ольги Лучук від 10 лютого 2012 / Юрій Шевчук // Приватний архів Ольги Лучук. – Листування з Юрієм Шевчуком (2012).
15. *Crick B.* How the Essay Came to Be Written / Bernard Crick // The Times Literary Supplement. – 1972. – Sept. 15. – No. 3680. – P. 1039–1040. – Режим доступу : <http://www.tlsarchive/tlsp/>.
16. *Orwell G.* Animal Farm: A Fairy Story / George Orwell; With an Introduction by C. M. Woodhouse. – New York: Signet Classic, 1954. – 128 p.
17. *Orwell G.* The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell / Ed. by Sonia Orwell and Ian Angus. – New York : Harcourt, Brace & World, Inc., 1968. – Vol. IV: In Front of Your Nose: 1945–1950.
18. *Orwell G.* The Complete Works of George Orwell / Ed. by Peter Davison. – London: Secker & Warburg, 1998. – Vol. XVIII: Smothered Under Journalism: 1946.
19. *Orwell G.* The Complete Works of George Orwell / Ed. by Peter Davison. – London: Secker & Warburg, 1998. – Vol. XIX: It Is What I Think: 1947–1948.
20. *Orwell G.* The Freedom of the Press: Orwell's Proposed Preface to 'Animal Farm' / George Orwell // The Times Literary Supplement. – 1972. – Sept. 15. – No. 3680. – P. 1037–1039. – Режим доступу : <http://www.tlsarchive/tlsp/>

Стаття надійшла до редколегії 25.12.2011 р.

Прийнята до друку 05.02.2012 р.

«ANIMAL FARM» BY GEORGE ORWELL IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

Olha LUCHUK

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovi Striltsi St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: oluchuk@gmail.com*

This paper deals with *Animal Farm*, one of the most popular works by the renowned English writer George Orwell and five Ukrainian translations of this fairy story. In the paper the author describes how Orwell's original as well as Ukrainian translations were published. Each Ukrainian translation has its own history and peculiarities. For example, Ihor Ševčenko's translation (1947) is the first translation of *Animal Farm* to appear. Moreover, George Orwell wrote a special introduction to that edition. Iryna Dybko's version (1984) is a free interpretation of *Animal Farm*, in which the translator has changed the place of the story and the names of its characters; and the translation by O. Drozdovskyi (1991) may be considered as an interesting literary mystification since the translator's real name remains unknown. In her

research, the author uses various materials, including correspondence between George Orwell and Ihor Ševčenko, as well as her own correspondence with two translators, Ihor Ševčenko and Yuri Shevchuk.

Key words: George Orwell, «Animal Farm», Ukrainian translations, Ihor Ševčenko, Iryna Dybko, Yuri Shevchuk, O. Drozdovskyi, translation studies, Literary Criticism.

«ANIMAL FARM» ДЖОРДЖА ОРУЭЛЛА В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ

Ольга ЛУЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сичовых Стрельцев, 19, г. Львов, Украина, 79000,
e-mail: oluchuk@gmail.com*

Представлена история публикации одного из самых известных произведений английского писателя Джорджа Оруэлла – «Animal Farm», а также пяти украинских переводов этой сказки-аллегии. Каждый украинский перевод имеет свои особенности: например, синхронный перевод Игоря Шевченко (1947) – вообще первый перевод «Animal Farm», к которому Оруэлл написал специальное предисловие для украинского читателя; перевод Ирины Дыбко (1984) – экспериментальный перевод, в котором переводчик меняет место действия, а также имена героев; перевод О. Дроздовского (1991) – своеобразная литературная «мистификация», поскольку практически ничего не известно о личности переводчика. Анализируя данную тему, автор статьи использует в своем исследовании архивные материалы, среди которых, в частности, корреспонденция с украинскими переводчиками Оруэлла – Игорем Шевченко и Юрием Шевчуком.

Ключевые слова: Джордж Оруэлл, «Скотный двор», украинские переводы, Игорь Шевченко, Ирина Дыбко, Юрий Шевчук, О. Дроздовский, переводоведение, литературоведение.